Өзбекстан Республикасы
Жоқары ҳәм орта арнаўлы билимлендириў министрлиги

Әжинияз атындағы
Нөкис мәмлекетлик педагогикалық институты

2019-жыл «Жедел инвестициялар ҳәм социаллық раўажланыў жылы»на бағышланған

«Илим ҳәм тәлим-тәрбияның әҳмийетли мәселелери»

атамасындағы
Республикалық илимий-теориялық конференция
МАТЕРИАЛЛАРЫ
5-бөлим

2019 йил «Фаол инвестициялар ва ижтимоий ривожланиш йили»га бағишланган

«Фан ва таълим-тарбиянинг долзарб масалалари»

мавзусидаги
Республика илмий-назарий анжуман
МАТЕРИАЛЛАРИ
5-бўлим

Нөкис-2019

74.58 **«Илим ҳәм тәлим-тәрбияның әҳмийетли мәселелери»** атамасында
Ф-21. Республикалық илимий-теориялық конференция материаллары топламы.
5-бөлим Нөкис. НМПИ баспаханасы 2019 ж. 436 бет.

«Илим ҳәм тәлим-тәрбияның әҳмийетли мәселелери» атамасындағы Республикалық илимий-теориялық ҳәм әмелий конференция материалларына Республикамыздың жоқары ҳәм орта арнаўлы оқыў орынлары педагог-хызметкерлери, докторантлар, магистрантлар, студентлер ҳәм улыўма билим бериў мектеплери муғаллимлериниң илимий-изертлеў ҳәм тәлим-тәрбия мәселелерине арналған илимий баянатлары киргизилген.

Конференция материалларының мазмуны ҳәм онда көрсетилген дереклердиң дурыслылығына авторлар жуўапкер.

Редколлегия қурамы:

1. Б.Отемуратов -ректор, редколлегия баслығы
2. П.Калханов -илимий ислер ҳәм инновациялар бойынша проректор редколлегия баслығы орынбасары

Редколлегия ағзалары:

3. Р.Ешмуратов -илимий-изертлеў ҳәм илимий педагог кадрлар таярлаў бөлими баслығы
4. Е.Оразымбетов -илимий-изертлеў ҳәм илимий педагог кадрлар таярлаў бөлими инженери
5. С.Шынназарова -баслаўыш тәлим кафедрасы баслығы
6. Г.Мамбетова -қарақалпақ тили кафедрасы оқытыўшысы
7. А.Зарымбетов -рус тили ҳәм әдебияты кафедрасы оқытыўшысы
8. Г.Генжебаева -рус тили ҳәм әдебияты кафедрасы оқытыўшысы
9. М.Турсынова - рус тили ҳәм әдебияты кафедрасы оқытыўшысы
10. М.Худаярова -өзбек тили кафедрасы доценти
11. Ш.Бўранова - өзбек тили кафедрасы үлкен оқытыўшысы
12. Д.Кабулова - өзбек тили кафедрасы оқытыўшысы
13. И.Давлатмурадов -өзбек тили кафедрасы оқытыўшысы
14. Г.Усенова -инглис тили ҳәм әдебияты кафедрасы оқытыўшысы

Топлам Әжинияз атындағы Нөкис мәмлекетлик педагогикалық институты Кеңесиниң 2019-жыл 1-апрель күнги 8-санлы қарары менен баспадан шығарыўға усынылды

кучсиз шўрланиш шароитида иккала навнинг ҳам унувчанлиги ўртача ва кучли шўрланиш муҳитлардагига нисбатан юқорилигини кўриш мумкин. Мис микроэлементининг 0.001% концентрацияси билан ишлов бериб экилган навларнинг унувчанлиги барча шўрланиш даражаларида сувга ва 0.01 ҳамда 0.1% лига нисбатан юқори кўрсатгични ташкил қилган. Бу ҳолат кучсиз шўрланиш шароитида Дўстлик навида сувга нисбатан 9%ни, 0.01% га нисбатан 4% ни, 0.1% га нисбатан 13% ни ташкил қилган. Краснодар навида сувга нисбатан 10%ни, 0.01% га нисбатан 6% ни, 0.1% га нисбатан 14% ни ташкил қилган. Шундай ҳолатни ўртача ва кучли шўрланиш шароитларида ҳам кўриш мумкин.

Шундай қилиб юқоридаги жадвалда тупроқ шўрланиши шароитида мис микроэлементининг 0.001, 0.01 ва 0.1%ли концентрациялари билан ишлов бериб экилган навларнинг унувчанлигини кўриб чиқдик. Бунда ўрганилган мис микроэлементнинг уч хил концентрациясида ҳам шўрланиш даражасини ортиб бориши билан навлардаги унувчанлик пасайиб борди. Лекин навлардаги унувчанлик микроэлементининг 0.001 ва 0.01% концентрацияларида сувга нисбатан юқори бўлса, 0.1% лида эса сувга нисбатан паст кўрсатгични ҳосил қилди. Бундан шундай хулоса қилиш мумкинки тупроқ шўрланиши шароитида мис микроэлементининг 0.001 ва 0.01 концентрациялари билан буғдой навлари уруғларини экиш мумкин. Шунинг учун мис микроэлементи билан ишлов бериб экиш тавсия этилади.

Фойдаланилган адабиётлар рўхати

1. Бекназаров Б.О. Ўсимликлар физиологияси. Тошкент. “Алоқачи”. 2009 й. 456 б.

2. Хўжаев Ж.Х. Ўсимликлар физиологияси. Тошкент.”Меҳнат”. 2004. 221 б.

3. Школьник М.Я., Крупникова Т.А., Смирнов Ю.С. Активность полифенолоксидазы и чуствительность к недостатку бора у некоторых однодольных и двудольных растений.// Физиология растений. -Москва, 1980. т. 28. -№ 3. -С. 391-397.

4. Школьник М.Я., Абышева Л.Н. Действие высоких концентраций хрома, никеля и бора на содержание флавонолов в листьях Lecopersicon esculentum mill.// Бот. журн. -Москва, 1982. т. 67. -№6. -С. 771-777.

ЎЗБЕКИСТОНДА ТАРҚАЛГАН LEUCOZONELLA (LINDHOLM, 1927) АВЛОДИ ВАКИЛЛАРИНИНГ ЗОГЕОГРАФИК ТАРКИБИ ВА ТАРҚАЛИШИ

З.Махмуджонов, А.Пазилов
Гулистон давлат университети, биология кафедраси

Ўрта Осиё моллюскалариннг зоогеографик таркиби тўғрисида қатор адабиётларда [И. М.Лихарев, Е. С. Раммельмейер:511; К.К.Увалиева:224; А.Пазилов:21] маълумотлар келтирилган. Бироқ 2015-2018 йилларда Ўзбекистон ҳудудида тарқалган *Leucozonella* авлодининг биологик хилма-хиллигини ўрганиш натижасида, илк бор авлод вакилларининг тур таркиби

аниқланди, ҳар бир турнинг экологик хусусиятлари ўрганилди, шунинг билан бир қаторда охирги йилларда фан учун янги бўлган турларни қайд қилиниши, баъзи турларнинг ареали тўғрисида янги маълумотларни пайдо бўлиши, ушбу авлоднинг зоогеографик қарашларни қайта кўриб чиқишни таққоза қилмоқда.

Ҳозирги замон малакофаунасининг зоогеографик таркибини шакилланишини аниқлашда олиб борилган фаунистик тадқиқотлар муҳим аҳамиятга эга.

Олиб борилган тадқиқотлар натижасига кўра Ўзбекистон ҳудудида *Leucozonella* авлоди вакилларининг 13 тури учраб бу турлар, келиб чиқиши, тарқалиш ареалига кўра: Тоғли Осиё, Ўрта Осиё ареали типга эга бўлган гуруҳларга ажратилди.

Тоғли Осиё турлари. Тоғли Осиё ареал типига эга турларга *L. rubens* ва *L. rufispira* лар кириб бу турлар ҳозиирда Чотқол, Угом, Зарафшон, Ҳисор тоғ тизмаларида, Ўзбекистондан ташқарида Кунгей, Жунғор Олотови, Торбоғатой тизма тоғлари ва Шимолий Авғанистонда тарқалган. Бу турларнинг асли ватани Тоғли осиё ҳудуди бўлиб, улар палеоген даврида Ўрта Осиёга кириб келган бўлиши мумкин. Сабаби, Палеоген даврида Ўрта Осиёнинг орографик ҳолати кўп жиҳатидан ҳозирги даврни эслатади. Унинг ғарбий қисми кўпроқ тексликлардан, шарқий қисми эса тоғликлардан иборат бўлган. Палеоген даврининг бошида ҳозирги Тёншон ўрнида унча баланд бўлмаган тоғлар бўлган. Юқори эоценда Ўрта Осиёнинг кўпгина қисми шаркдан Каспий денгизи қирғоқларидан ғарбда Қоратовгача, шимомий-шарқ ва шаркда эса Талас Алатау ва Фарғона тизмалари денгиз шароитида бўлган.

Ўрта Осиё турлари. Бу турларга: *L.ferghanica, L. caruodes, L. mica, L. mesoleuca, L. retteri, L. angulata, L. caria, L. hypophaea, L. crassicosta, L. schieykoi, L. globuliformis* турлари киради

Ўрта Осиё турларнинг тарқалиш ареалига кўра 3 гуруҳга ажратиш мумкин; тор ареалга, ўртача ва кенг ареалга эга бўлган турларга.

Тор ареалга эга бўлган турлар фақат маълум бир ҳудуда ёки тоғ тизмасида яшаб уларга: *L. schieykoi* (Туркистон тизма тоғи, Оқ сув ҳавзаи), *L.globuliformis* (Олой тизмаси, Шохимардон атрофи), *L. crassicosta, L.ferghanica* (Чотқол тизмаси) турлари киради.

Ўртача ареалга эга бўлган турлар 2 ёки 3 та тоғ тизмасида тарқалиб бу турларга: *L. mica* (Қоржантов, Қирғиз тоғ тизмалари), *L. retteri* (Чотқол, Зарафшон, Ҳисор).

Кенг ареалга эга бўлган турлар бир нечата тоғ тизмаларида тарқалган бўлиб, уларга *L. mesoleuca*(Талас, Угом, Пском, Чотқол, Фарғона, Туркистон, Нурота, Қурама тоғ тизмалари), *L. caruodes* (Туркстон,Олой, Кунгей Олотови, Қирғиз тоғ тизмалари), *L. angulata* (Туркистон, Зарафшон, Кухитанг, Боботоғ) турлари киради.

Адабиётлар

1. Лихарев И. М., Раммельмейер Е. С. Наземные моллюски фауны СССР. Определитель по фауне СССР. - М. – Л.: Наука, 1952. - 511 с.

2. Увалиева К.К Наземные моллюски Казахстана и сопредельных территорий. - Алма-Ата: Наука Каз. ССР, 1990. - 224с.

3. Пазилов А. Наземные моллюски Ферганской долины и окружающих её горных хребтов: Автореф. дис...канд. биол.наук. - М.,1992. - 21 с.

СИРДАРЁ ВИЛОЯТИ ШАРОИТИДА ЖЎХОРИ НАВЛАРИНИНГ ҲОСИЛДОРЛИГИ

О.Юнусов - ўқитувчи, Т.Кулиев - к.х.ф.н,
Гулистон давлат университети “Биология” кафедраси

Ҳосилдорлик қишлоқ хўжалик экинларини танлаш, баҳолашнинг асосий критерияларидан бири ҳисобланади. Чунки ҳосилдорлик генотип ва ташқи муҳитнинг ўзаро маҳсули ҳисобланади. Генотипнинг маълум бир худуд шароитда сермаҳсул бўлиши унинг мазкур худудга мослашганлигини англатади. Ўз навбатида шуни қайд этиш керакки, ҳосилдорлик ўта мураккаб ва полиген белгилардан ҳисобланади. Унинг мураккаблиги кўплаб омилларга (навларнинг биологик хусусиятига, тупроқ унумдорлиги, сув, озуқа режими ва бошқа.) боғлиқлиги билан изоҳланади. Айниқса, ҳосил элементлари ҳосилдорликка кучли таъсир этади. Мазкур тадқиқотда жўхори навларининг ҳосилдорлиги ва у билан боғлиқ бўлган ҳосил элементлари тўғрисида маълумотлар ўрин олган.

Тадқиқотни ўтказишдан асосий мақсад жўхорининг “Қорабош” ва “Даулет” навлари ҳосилдорлигини Сирдарё вилоятининг шўрланган тупроқ шароитида аниқлашдан иборат бўлди. Чунки ушбу навлари шўрга ва қурғоқчиликка чидамли деб эътироф этилган. Тадқиқот Мирзаобод тумани “Деҳқонобод” худудида олиб борилди.

Олиб борилган тадқиқотлардан маълум бўлдики жўхорининг “Қорабош” нави бўйи ўртча 150,03 см ни ташкил этган бўлса “Даулет” навида -135,67 см ни ташкил бўлди. Ҳосилдорликка таъсир этувчи муҳим омиллардан бири бу рўвак оғирлигидир. Битта рўвакдаги дон оғирлиги “Қорабош” навида 20,97 г ни ташкил этган бўлса, “Даулет” навида -42,3 г га тенг бўлди. Ушбу маълумотлардан “Даулет” нави дон оғирлиги бўйича “Қорабош” навидан устунлик қилганлигини қайд этиш мумкин. Бундай ҳолатнинг қайд этилиши табиий. Чунки “Даулет” нави Республикамизнинг барча қурғоқчилик минтақалари фермер хўжаликларида дон озуқа ишлаб чиқариш учун Давлат реестирига киритилган бўлса, “Қорабаш” нави чорвачилик фермер хўжаликларини яшил озуқа ҳамда силос билан таъминлаш, шу билан бирга қанд ишлаб чиқариш учун тавсия этилган. Рўвакдаги доннинг улуши “Қорабош” навида 61,55% ни “Даулет” навида 55,04 % ни ташкил этди. 1000 та дон оғирлиги навларнинг биологик хусусиятларини ўзида мужассам этувчи белгилардан ҳисобланади. Айниқса, доннинг сифатли бўлиши ушбу кўрсаткичга боғлиқдир. Ҳисоблаш натижалари “Қорабош” навида 1000 дон оғирлиги ўртача 13,98 г ни, “Даулет” навида 30,44 г ни ташкил этди. Ушбу маълумотлардан “Даулет” навининг дони “Қорабош” га нисбатан оғир эканлигини кўрсатмоқда.

унувчанлигига таъсири………………………………………………………… 160
Махмуджонов З., Пазилов А. ЎЗБЕКИСТОНДА ТАРҚАЛГАН LEUCOZONELLA (LINDHOLM, 1927) АВЛОДИ ВАКИЛЛАРИНИНГ ЗОГЕОГРАФИК ТАРКИБИ ВА ТАРҚАЛИШИ.. 162
Юнусов О., Кулиев Т. Сирдарё вилояти шароитида жўхори навларининг ҳосилдорлиги... 164
Абдурасулова С., Пазилов А. ЎЗБЕКИСТОНДА ТАРҚАЛГАН AGRIOLIMACIDAE (WAGNER) ОИЛАСИ ВАКИЛЛАРИНИНГ ТУРЛАР ТАРКИБИ ВА ЭКОЛОГИЯСИ.. 165
Дониёров С.А., Саттаров С.М., Ахунбобоев М.М., Умматова М.Б. Мирзачўл воҳа ўсимликларининг био-экологик ҳусусиятлари ва уларнинг хозирги кун муаммолари... 167
Данияров С.А. Ахунбобоев М.М., Азизов М. Гео-экологические особенности природы голодной степи и их охрана……………………………... 169
Джураев Т., Бекпўлатов Ҳ. Глицирризин кислотасининг фитогормонлар билан супрамолекуляр комплексининг стимуляторлик Хусусиятлари............. 171
Джураев.Т, Бекпўлатов Ҳ. Буғдойнинг ўсиши ва ривожланишини физиологик фаол моддалар ёрдамида идора этиш.. 172
Кулиев Т., Исмоилова К., Шопўлатов Ў. Ўсимликларнинг шўрга чидамлилиги ва уларни танлаш усуллари... 175
Ширинова И.А., Мухиддинов Ф. Турли хил миқдорлардаги гипоксия ҳолатини совуққонли ҳайвонларда кузатиш.. 177
Кулиев Т., Юнусов О. Жўхори белгиларининг статистик кўрсаткичларидан уруғчиликда фойдаланиш... 177
Xudoyberdiev G., Sayfiddinova D., Tugalova N., Bóriboyeva N., Qarshiboyeva F. Pluton kichik sayyorami.. 179
Toshpólatova D., Berkinov A., Ergashev J., Igamqulova Z., Suyunova N. Amorf ferromagnit qotishmalarda termo-E.Yu.K va elektr ótkazuvchanlik............. 181
Jólboyev T.A., Raximova M.A, Рустамов А.Ш. Ba'zi ekologik muammolar va ularni yechish yóllari.. 183
Jólboyev T.A., Raximova M.A, Рустамов А.Ш. Fan va texnikaning ekologik ahamiyati.. 184
Холмуродова З.Д., Қобилова Н.Х., Зиёдуллаева Ш.И. Махаллий буғдой донларининг транспартировка қилиш жараёнида намликнинг ахамияти.......... 186
Холмуродова З.Д., Қобилова Н.Х., Хафизова Д.Қ. Махаллий буғдой донларининг технологик хоссаларига намликнинг ахамияти........................... 188
Джуманова З., Артыкбаева Б., Сапарбаева Ш. Химический состав лоха восточного……………………………………………………….............. 190
Kosnazarov K.K., Xojametova B., Bektursinova A.P. Dukkakli don ekinlari va ularning ahamiyati……………………………………………………… 191
Kosnazarov K.K., Xojametova B., Matekeeva A.P. Siltili metallardíń ashílíwí hám atamasí……………………………………………………………… 194
Калбаев А.М., Абдикамалова А.Б.Сорбенты на основе монтмориллонитовых глин Каракалпакстана…………………………… 195
Маратов Н., Айбергенов Б., Абдикамалова А.Б. Очистка сточных вод нефтеперерабатывающих предприятий с использованием модифицированных органобентонитов.. 197
Али Мансоуриан Лунд университети (Швеция), Матчанов М.Ж,